

ASPECTES CULTURALS D'UNA VILA DE L'ANTIC RÈGIM: MATARÓ, S. XVII

Una de les qüestions de problemàtica resolució en l'àmbit de la història de la cultura, quan s'intenta una aproximació a les actituds ideològiques, polítiques, religioses o artístiques d'un període determinat, consisteix a esbrinar quina fou la incidència real dels fenòmens culturals a les diferents parts del cos social. Resta en moltes ocasions lluny del nostre coneixement l'abast real dels postulats renaixentistes, barrocs o il·lustrats, més enllà dels nuclis elitistes on aquestes idees es generaren i circularen.

És amb aquest objectiu que hem iniciat aquest estudi, intentant aportar algunes dades a aquest debat, a partir de l'estudi d'alguns aspectes culturals de la vila de Mataró.

El Mataró del segle XVII fou un centre urbà que no superà els quatre mil habitants i es pot considerar, per tant, com a prototipus d'uns nuclis de població que, malgrat no assolir la funció cultural de les ciutats, aplegaven un important percentatge de la població del Principat.

Limitarem l'estudi a dues manifestacions concretes de la vida cultural: l'ensenyament i la cultura escrita. Ambdues àrees, fonamentals per a la transmissió i configuració d'uns models culturals, poden oferir unes pautes i assenyalar les directrius de l'activitat intel·lectual d'una col·lectivitat.

La creació i el manteniment d'unes institucions o estructures educatives a Mataró fou una iniciativa presa ja en el segle XVI per la Universitat de la Vila. Una de les primeres referències que en coneixem és la proposta que realitzà el jurat en Cap en el consell celebrat el 29 de juny de 1556.(1)

Vist lo gran be redunda de la sciencia he lo gran mal redunda de la innorantia me appareria si vosaltres sereu contens se fes partit ha algun mestre per encaminar en lletres als fills de la universitat e a d.aquel per adiutori donar per quiscun any lo que a v.s. apparexa essent empero lo tal mestre abil y sufficient.

Ja en el segle XVII es porta a terme una divisió dels nivells educatius. Així, a un primer nivell representat pel mestre de minyons o *mestre de llegir, escriure i comptar*, s'hi afegeix el que la documentació anomena *cathedra de gramàtica*. La diferent consideració d'una i altra especialitat es manifesta en les retribucions. Per

l'any 1604 el salari del mestre de minyons és fixat en 50 lliures anuals i el del mestre de gramàtica en 70 lliures.

Coneixem amb força detall les obligacions del mestre de gramàtica gràcies a les *conductes* o contractes signats entre la Universitat de la vila i els titulars de la *cathedra* que es succeïren en el segle. Seguirem en aquest estudi els pactes consignats amb Joan Vilaplana. (2)

L'abast de l'activitat docent no es limitava pas als aspectes literaris o gramaticals que hom podria suposar, sinó que la persona contractada havia de vetllar per *tota virtud, criansa, bones pratiques y costums* dels seus deixebles.

Els continguts específics de l'ensenyament, l'horari i el calendari lectiu són ben detallats: *Ha de llegir tot lo any ço es tots los dies feines tres hores de mati y altres tres a la tarda per lo manco y dos hores per lo manco a les tardes dels dissabtes... E que en los diumenges y festes de colre entre la missa matinal y major aia de fer una llisso a sos deixebles o de Cato de Moribus o del Concili de Trento o declarar los Evangelis o, Testament Nou, dexant ho a son arbitri.*

S'encomanen també altres tasques que fan del seu càrrec una mena de preceptor.

Així, llegim: *Que lo mestre tots los diumenges y festes manades del any procure assistir en alguna capella o, altra part de la iglesia parrochial als oficis majos y vespres ab companyia de tots sos dexeble procurant lo silenci y devocio que.s deu en aquell lloc y que en les prediques de la Quaresma fassa la matexa assistència ab dits dexeble y acabada dita predica ab companyia de dits dexeble vaja a la aula a fer son exercici y si algun dexeble fa falta a dits oficis y predicas fassa lo mestre diligència en saber si es per culpa del dit dexeble y en tot fassa son offici.*

La formació religiosa i el control de les autoritats municipals, com la funció específica per a la qual ha estat contractat.

Y per quant diu lo Savi que la Sciencia no entre en lo enteniment del malevol y pecador, y en la frequentacio dels sagraments de la confessio y comunio se arranquen los vicis y peccats y se semblen les virtuts encomanem ab moltes veres al mestre de Gramatica que de mes en mes o, al manco de dos en dos mesos... fasse que sos deseble frequenten los dits sagraments de confessio y comunio.

La dedicació que es demana al mestre és veritablement absoluta, ja que en una altra clàusula es pacta: *Tambe se le encomana que los diumenges y festes manades despres de vespres –pera fugir de lo oci tant enemic de lletres y virtut– procure algun passeig honest fora la vila ab sos dexeble, passant la tarda ab exercici de lletres o de altra divertiment honest.*

Pel que fa als continguts específics de l'assignatura es fa menció dels autors

que s'hauran de treballar. *Que en lo discurs del any vaja declarant a sos dexebls auctos Anthoni Nebrissa per als principis pars y fonaments y per a la construcció Erasme Roterodamo y tambe lo libre quint de dit Anthoni que es lo del accent. Los altres auctos com son Cicero y Virgili o, Terenci se li dexeñ a sa bona discrecio y prudencia que d.ells llija los que li aparexera convenir segons la capacitat dels dexebls.*

La conducta es fa també ressò d'algunes pràctiques de dubtosa qualificació pedagògica utilitzades pels mestres. *Que dels dexebls qui fan faltas en las reglas acostumades de parlar llatí lo mestre o, use de castic o de misericordia segons sa prudencia y no del abus malsonant de cobrar.ne menuts encara que voluntariament se li donasen per los dexebls.*

La Universitat de la vila imposava la celebració d'uns actes públics amb la finalitat de controlar la gestió del mestre. *E mes que al manco tres vegades lo any fassa fer a sos dexebls lliçons o, oracions públiques convidant en elles los Jurats, sacerdots y religiosos dels convents de la vila, a fi que los studians ab tals exercicis se adestren y habiliten; y per altra part se veja lo fruit se confia de aver del mestre de gramatica.*

L'escola era franca per als habitants de la vila i sols els forasters estaven obligats a satisfer una quota al mestre.

La provisió de la plaça de mestre de gramàtica es feia mitjançant oposició que s'anunciava entre d'altres llocs a l'Estudi de Barcelona. Els aspirants, majoritàriament clergues, eren convocats a Mataró on se'ls proposava el desenvolupament d'un tema. A la convocatòria celebrada l'any 1602 el tema fou una epístola del llibre VII de Ciceró.

La contractació del mestre de minyons era menys minuciosa, si bé es feia insistència en la formació religiosa.

Davant d'aquests testimonis es poden proposar algunes consideracions.

L'ensenyament en el primer nivell es limitava a oferir uns mínims per a les necessitats més peremptòries. El segon nivell, en canvi, impartia de manera exclusiva gramàtica llatina. Estem per tant davant d'una de les característiques de l'ensenyament a l'Antic Règim. Predomini de les disciplines vinculades a les humanitats, en aquest cas el llatí, relegant les àrees de coneixement tècnic i experimental.

El coneixement del llatí era una eina imprescindible per a qualsevol activitat intel·lectual o professional superior i d'ací la seva inclusió en el programa d'ensenyament de la vila. Aquest s'orientava a resoldre les necessitats prioritàries pel que fa al context socio-econòmic. Els coneixements oferts pel primer nivell suposaven uns elements d'alfabetització suficients per a l'activitat de menestrals, mercaders i pagesos, mentre que en el segon nivell rebrien instrucció els individus que estiguessin

destinats a activitats superiors: advocats, preveres, metges, etc.

L'element comú a ambdós nivells educatius és la insistència en la qüestió religiosa. El fenomen religiós és en aquesta etapa històrica un marc ideològic de referència obligada per a l'home, qualsevol fet o actuació, tant de la vida real com de la subjectivitat de l'individu havia d'ésser contrastada amb el catàleg de respostes que la religiositat del moment oferia. Es fa difícil precisar fins a on es pot parlar d'una interpretació de la realitat al marge del fet religiós, i és a partir d'aquest que l'home interpreta la totalitat dels esdeveniments que l'afecten.

L'ensenyament religiós suposa en aquest període la transmissió de les pautes que justifiquen i sancionen l'ordenament social vigent, i serveix per a codificar les actuacions de l'individu enfront de la societat que l'envolta. D'ací la insistència en l'ensenyament religiós en una societat que s'autojustificava en darrera instància amb raons teològiques.

La cultura escrita

L'aproximació vers aquest tipus de manifestació cultural ha estat feta a partir de les informacions sobre llibres existents a les cases de Mataró d'aquest període.

El llibre té un marcat caràcter d'instrument de difusió cultural i ideològica. Això en fa un indicador de les activitats intel·lectuals i al mateix temps, pel coneixement de la seva temàtica, ens apropa a les connotacions ideològiques del moment en el qual ha estat escrit i del públic al qual es dirigeix.

Les dades sobre les que s'ha bastit aquest estudi procedeixen d'un buidat efectuat sobre dos centenars d'inventaris *post obitum* procedents de l'arxiu de Santa Maria de Mataró, i que cronològicament es situen entre els anys 1600 i 1639.

Abans d'iniciar l'estudi dels llibres inventariats caldria efectuar alguna matisació. Primerament, per poder parlar de la significació cultural del llibre en la definició de les pautes socials d'una comunitat, s'hauria de determinar prèviament quin percentatge de població tenia accés a la lectura.

Els estudis de J.E. Gelabert (3) sobre la ciutat de Santiago de Compostela al segle XVI demostren que un 52,50 per cent de la població era capaç d'escriure el seu nom i Claude Larquie en les seves recerques sobre alfabetització a Castella en el segle XVII expressa que s'iniciava socialment entre els petits comerciants, botiguers i artesans (4).

Les dades obtingudes sobre Mataró evidencien una manca gairebé generalitzada de llibres en els sectors artesanals, i no és pas per problemes d'alfabetització, ja que en canvi, els inventaris fan referència sovint a llibres de comptes, o d'albarans, que són indicatiu d'un nivell força elevat d'alfabetització entre la menestralia. A això

hi ajudaria l'existència de l'escola de la vila. El caràcter gratuït de l'ensenyament no pot fer oblidar, però, que per a nombroses famílies enviar un fill a l'escola significava una pèrdua d'una força de treball molt valuosa per al manteniment de l'economia domèstica. Cal també considerar l'existència d'una sensibilització social davant el coneixement de la lectura i escriptura com ho és el determinar que les persones del consell de la vila havien necessàriament de saber llegir i escriure.

Una limitació fonamental per a la difusió de la cultura escrita fou el cost dels llibres. Hem constatat diferències notables de preus. Mentre que una *Biblia Sacra* apareix valorada en 1 lliura i 2 sous, la *Summa de Theologia Moral* es ven junt amb l'obra *De Certitudine Gloria* per 4 lliures, i una obra prou important com *Los Secretos de Agricultura* s'avalua en 5 sous i 6 diners. Si considerem que el jornal d'un menestral podia oscil·lar entre els 5 i 8 sous diaris podem concloure que els llibres havien de tenir una propagació restringida.

Tots aquests condicionants indicats delimiten i restringeixen el nombre de les persones que poden usufructuar la cultura escrita.

El total de llibres enregistrats en aquests dos centenars d'inventaris comprèn 498 títols. D'entre ells 200 es troben a la biblioteca del metge Pau Castelló (5), que esdevé un cas excepcional de biblioteca ben proveïda, ja que la que segueix en importància té sols unes 60 obres, i la xifra mitjana de llibres entre els que en són posseïdors, s'aproxima al valor 10.

La distribució socio-professional dels llibres inventariats és la següent:

GRUP SOCIAL	per cent	LLIBRES POSSEÏTS	per cent
Pagesos	14,9	14	2,7
Artesans	36,2	10	1,6
Activitats liberals i comerciants	27,-	271	57,3
Clergat	6,2	123	24,3

Una de les dades més significatives d'aquest quadre és la constatació de com el nucli format per pagesos i artesans, que amb el 51,1 per cent de la mostra esdevé majoritari, posseeix sols el 4,3 per cent de tots els llibres inventariats.

Aquesta xifra manté un cert paral·lelisme amb les dades oferides per J. Gelabert sobre Santiago, que fan referència a les persones que estan en situació d'analfabetisme. En el cas concret de Mataró es pot afirmar que genèricament es tracta dels grups menys afavorits econòmicament.

Ressalta per contraposició el món de les professions liberals i mercaders que tot i representar el 27 per cent de la mostra posseeix més de la meitat dels llibres. Si bé s'ha de fer menció de la distorsió que en aquestes dades suposa l'excepcionalitat de la biblioteca de Pau Castelló.

La correlació entre *status* econòmic i la participació en el món de la cultura escrita queda ben palesada en aquestes xifres. Malgrat tractar-se d'un grup amb una representativitat limitada acapara majoritàriament el volum d'obres ressenyades.

El clergat es defineix com un dels grups més interessants en la possessió de llibres. Disposen, bo i el seu reduït nombre, del 24,3 per cent del total dels títols, cosa que els converteix en els primers posseïdors com a col·lectiu dins la mostra. Les necessitats de l'activitat sacerdotal expliquen aquesta elevada concentració de llibres. La mitjana és de 9 llibres per prevere.

Abans d'entrar en el comentari temàtic dels llibres inventariats, estem en condicions de parlar sobre l'oferta de llibres existents per als potencials lectors, gràcies a la descripció de dues botigues de les quals, entre altres articles i mercaderies, es detallen les quantitats i títols dels llibres posats a la venda. Els inventaris corresponen als béns de Jaume Tria, botiguer de teles, pres el 17 de juliol de 1638 i el de Jeroni Picaire realitzat el 23 de juliol de 1646. (6)

Tenint present els autors recomanats en la *conducta* amb el mestre de gramàtica sembla probable que part dels títols ressenyats són els emprats pels alumnes de la mencionada especialitat.

Els *Antonis* probablement es correspondrien amb les obres de l'autor castellà Elio Antonio de Nebrija. Les *taules de Gibert* s'haurien d'identificar amb l'obra de Jaume Felip Gibert *De genere et declinatione nominis deque proeteritis et supinis verborum tabulae*. (7)

Versemblantment s'hauria d'incloure entre aquest conjunt d'obres destinades a l'ensenyament de la llengua llatina la referència a les obres d'Erasme, ja que d'ençà 1559 la seva producció polèmica o satírica havia estat prohibida, mentre que el seu prestigi com a llatínia el féu molt emprat en l'ensenyament.

La resta de les obres investigades a les dues botigues, entre les quals trobem en abundós nombre *sams*, *beseholes*, *doctrines*, *pelegrins*, etc., considerem que són obres destinades a l'ensenyament, però del que hem denominat primer nivell. La presència dels llibres de *beseholes* n'és la prova més fefaent. Apareix per tant de manera prou evident com les existències d'aquestes dues petites llibreries s'orientaven cap els textos escolars amb alguna excepció com podria ésser l'existència de memòries espirituals.

La divisió temàtica de les obres enregistrades, segons els quadres adjunts, manifesta de manera ben pregonada l'orientació majoritària de totes les obres localitzades. La temàtica religiosa és determinant i dominant. Tot i que l'elevada incidència de clergues a la mostra pot haver desfigurat els percentatges, cal assenyalar que les biblioteques propietat de laics es decanten també vers la mateixa direcció.

La presència d'obres referides a l'explosió de nous horitzons disciplinaris o de

pensament que fou el Renaixement és decebedora. Els llibres tècnics sols tenen una representació testimonial, cosa que, en conjunt, ens permet parlar d'una mentalitat molt arrelada en la tradició tant pel que fa a les idees productives com en les preocupacions intel·lectuals.

Els rars exemplars de modernitat, en el sentit històric del terme, i de caràcter profà són algunes obres castellanès, entre elles *El Sueño* de Quevedo, així com *Los Secrets de Agricultura*, (8) obra editada l'any 1617 i que suposà l'important esforç de publicar en català els avenços que en matèria agrícola s'havien realitzat a l'àmbit europeu.

Pel que fa a la lectura religiosa, aquesta no és pas uniforme ni unívoca. Les formes de religiositat manifesten una gradació en els seus continguts que permeten l'adaptació a la sensibilitat espiritual dels diferents sectors de la població.

El primer graó de caràcter molt elemental es pot exemplificar en l'obra *Peregrinació del venturós peregrí ab les cobles de la Mort* (9) originària del segle XVI i que es reedità en nombroses ocasions durant els dos segles següents. S'adreça a una religiositat molt elemental, en la qual prenen un paper de protagonistes les nombroses aparicions de dimonis o ànimes en pena sobre les quals es basa la intenció moralitzant de l'obra.

L'estadi de religiositat immediatament superior es caracteritza per unes formes devocionals d'arrelada difusió en el moment concret —llibre del Roser— i també obres hagiogràfiques que comporten una incitació al seguiment dels exemplars proposats extrets de les vides de sants. L'obra més representativa n'és la divulgada *Flos Sanctorum*.

En el nivell superior s'inclourien obres de tipus espiritual que representen la fórmula més elevada de vivència del fet religiós. En són exemples obres com *De la oratio y Meditatio* o les *Memories espirituals*.

Al marge d'aquesta gradació de la religiositat, la mostra ofereix un conjunt d'obres que pertanyen directament a l'activitat dels preveres com serien les diferents *Summa*, de caràcter teològic o moral, que trobem enregistrades.

Dins d'aquest apartat, numèricament determinant d'obres religioses, caldria preguntar-se si aquestes transmeten de forma implícita altres continguts ideològics més enllà dels específics d'aquest tipus de producció.

Formular-se aquest interrogant no és una qüestió capciosa en un context històric en el qual la manca d'uns corrents de pensament autònom, en el terreny polític i social, possibilita que les tensions d'aquest estil es vehiculin enmig dels pressupostos doctrinals del cristianisme.

Pel que fa a aquest estat de coses, les obres comentades tendeixen a marcar un

dualisme irreductible entre dues concepcions de la realitat: la catòlico-romana i la protestant. Aquesta polarització fa que els autors de les obres comentades identifiquin els corrents protestants amb l'heretgia i fins i tot amb el mateix mal en la seva accepció teològica.

En termes històrics aquesta interpretació crearà uns corrents d'opinió favorables a la intervenció militar espanyola en els conflictes europeus. Tot invocant la defensa de la catolicitat romana, s'intentarà conservar els interessos patrimonials de la corona a diferents punts d'Europa.

Aquest enfrontament polític i doctrinal fou fecund en conseqüències. Els països catòlics, majoritàriament, s'aferraren a un tradicionalisme ideològic que a voltes es conjugà amb fenòmens de refeudalització. Fou un procés ben constatat a les zones mediterrànies. En contraposició a les zones que restaren sota l'òrbita reformada s'iniciaren unes noves concepcions intel·lectuals, on la consagració de l'individualisme desencadenà processos econòmics i polítics, als quals s'ha de vincular l'ascensió del capitalisme, que encetaren els camins de la nostra contemporaneïtat.

Exposàvem en un principi la necessitat de conèixer la penetració dels corrents culturals a les diferents parts del cos social. No és molt el que podem avançar, però per al cas d'una vila com fou el Mataró del segle XVII, i per extensió a les altres viles i poblacions de semblants característiques, s'ofereix un camp intel·lectual i ideològic fortament mediatitzat per una actitud religiosa omnipresent a tots els actes de la vida quotidiana.

Aquesta actitud tradicional i molt arrelada permet, amb moltes dificultats, que es filtrin alguns elements de modernitat. El conjunt ens ofereix la imatge d'una col·lectivitat autosuficient ideològicament, tancada sobre ella mateixa i poc motivada enfront d'innovacions teòriques o pràctiques.

Joan Giménez i Blasco

QUADRE TEMÀTIC (1)

TEOLOGIA	Exemplars	HAGIOGRAFIES I DEVOCIONALS	
<i>Summa</i>	1	<i>Vida y milagros del bienaventurado</i>	
<i>Summa de vega</i>	1	<i>padre S. Jacinto</i>	1
<i>Les parts de St. Tomas</i>	2	<i>Flos Sanctorum</i>	2
<i>Vocabulari eclesiàstic</i>	3	<i>Sermones S. Vicenti</i>	1
<i>Summa de casos de conciencia</i>		<i>Sant Xarlos</i>	2
<i>de Rodriguez</i>	5	<i>Vida de Sor Maria</i>	1
<i>In questiones divi Tomae</i>	1	<i>Llibre de Montserrat</i>	1
<i>Pedro Lombardo</i>	1	<i>La convertio de la Magdalena</i>	1
<i>Summa Teologia Moral</i>	1	<i>Llibre del Roser</i>	2
<i>Fray Luis de Granada</i>	1	<i>Llibre de la Concepció</i>	1
<i>Les concordàncies</i>	1	<i>Historia de tres sants</i>	1
<i>Llibre de Sermons</i>	1		
<i>Summa de Navarro</i>	1	TEMES BÍBLICS	
<i>Summa de Concilio</i>	1	<i>Centum ac quinquaginta salmi</i>	1
<i>Dionisio Cartuxiano</i>	1	<i>Exposicio dels set salms penitencials</i>	2
LEGISLACIÓ CANÒNICA		CLÀSSICS	
<i>Dicessio Concilii</i>	1	<i>Física de Cornelio</i>	1
<i>Canones et decreti sacro Concili</i>	1	<i>Tulio Moli</i>	1
<i>Sinodo de Barcelona</i>	1	<i>Comentaris Cesar</i>	
		<i>Faules d'Hisop</i>	1
LITERATURA CONTEMPORÀNIA		HISTÒRIA	
<i>Comèdies</i>	1	<i>Historia Pontifical</i>	2
<i>Jugar "scats"</i>	1	<i>Monarchia Ecclesiastica</i>	1
<i>Primera i segona part del Pícaro Guzman</i>	1	<i>Llibre de las guerras de Flandes</i>	1
<i>Sueño de "Cavedo"</i>	1		
		TÈCNICS	
		<i>Los Secrets de Agricultura</i>	1
ALTRES		DIDÀCTICA RELIGIOSA	
<i>Phinosomia de Cortes</i>	1	<i>Catecisme</i>	1
<i>Lettere de Hisabella Androyani Padovani</i>	1	<i>Doctrina Cristiana</i>	1

QUADRE TEMÀTIC (2)

ALTRES DE RELIGIÓ	Exemplars		
<i>Oratio y Meditatio</i>	1	<i>La Quaresma de Manrique</i>	1
<i>Tesoro de las Excelencias de Dios</i>	1	<i>Quadragesimal</i>	1
<i>Thesaurus in posteriora et libros de anima</i>	1	<i>Praxis episcopal</i>	1
<i>Simbolo de la fe</i>	1	<i>Corona celeste ornata</i>	1
<i>Candelabrium aureum</i>	1	<i>La canonica universal</i>	1
<i>Reyno de Dios</i>	1	<i>Memoria espiritual</i>	1
<i>De Certitudine Gloria</i>	1	<i>La concordia</i>	1
		<i>Officium Barcinone</i>	1

DISTRIBUCIÓ TEMÀTICA

	Nombre	Per cent		Nombre	Per cent
RELIGIÓ	76	63,5	CONTEMPORANIS /		
CLÀSSICS	4	4,3	LITERATURA	4	4,3
HISTÒRIA	4	4,3	TÈCNICS	1	1,-
			ALTRES	2	2,1

NOTES

- 1.— Arxiu de la Corona d'Aragó. Arxiu Notarial de Mataró C-19.
- 2.— ACA. Arxiu Notarial de Mataró C-9.
- 3.— J.E. GELABERT. *Lectura y escritura en una ciudad provinciana del s. XVI: Santiago de Compostela*. "Bulletin Hispanique", (Bordeaux), Tome LXXXIV, (1982).
- 4.— C. LARQUIE. "Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine", XXVIII, (1981), p. 155.
- 5.— Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Inventaris, 10.5.1631.
- 6.— Jaume Tria: *Dotse dotsenes de sams y beseroles; una dotsena de pelegrins y altra de flansams; mitja dotsena de doctrines; sis memories esperituals*. Jeroni Picaire: *Mitja grossa de salms de tots; una dotsena y mitja de doctrina; mitja grossa de pelegrins y flantemps; una dotse-na de antonis; una dotsena de arames; una dotsena de taules de Gibert; quatre dotsenes de llibres vells entre grans y xichs*.
- 7.— J.F. GIBERT. *De genere et declinatione nominis deque proeteritis et supinis verborum tabulae quibus AE. Anton. Nebriss. carmina libri 2, et tota ratio ethimologiae longe facillimae redduntur*, Barcinone, Typis Auberti Gotardi, anno a Cristo nato MDLXXXVIII.
- 8.— M. AGUSTI. *Llibre dels secrets d'agricultura rústega i pastoril*, Barcelona, 1617.
- 9.— Anònim. *Peregrinació del venturós Pelegri ab les cobles de la Mort*, Barcelona, Sebastià y laume Mathevat stampers de la ciutat i sa universitat, 1635.